

EWA SZAFRAŃSKA

Uniwersytet Łódzki

REWITALIZACJA TERENÓW POPRZEMYSŁOWYCH ŁODZI W OPINII MIESZKAŃCÓW MIASTA

Abstract: Revitalization of Post-industrial Areas of Lodz in the Opinion of Inhabitants. The article presents results of questionnaire survey concerned social perception of the revitalization of post-industrial areas carried out among the inhabitants of Lodz. There were two groups of respondents: the first was composed of representatives from the city population selected by the quota sampling, the other recruited from the members of local communities living close to post-industrial areas. The results (inhabitants' opinion) gained during survey were used as background to formulate some suggestions concerning both the forms and the scale of social participation in revitalization process of urban areas.

Wprowadzenie

Rewitalizacja terenów przemysłowych w miastach powinna być realizowana jako kompleksowe, interdyscyplinarne przedsięwzięcie, które łączy działania inwestycyjne polegające na tworzeniu nowych struktur fizycznych (często na podstawie rewitalizacji historycznej zabudowy) z działaniami zmierzającymi do społecznego i gospodarczego ożywienia tych terenów (Lorens 2007). Według wielu autorów zajmujących się problemami rewitalizacji miast (m.in. Carter 2000; Kaczmarek 2001; Lorens 2007) jednym z najważniejszych elementów tego procesu, a zarazem warunków jego pełnej efektywności jest partycypacja społeczna, czyli aktywny udział mieszkańców w procesie decyzyjnym dotyczącym przekształceń ich bezpośredniego sąsiedztwa. Pojęcie *partycypacji społecznej* w literaturze zazwyczaj rozpatruje się w powiązaniu z takim pojęciami, jak *kapitał ludzki*, *kapitał społeczny*, *społeczeństwo obywatelskie*, *zaufanie społeczne* (por: Coleman 1988; Fukuyama 1997; Herbst 2007; Putnam 1995) które były przedmiotem licznych studiów empirycznych zarówno w skali całego kraju (m. in. Czapliński 2005), jak i w skali Łodzi (m.in. Frykowski 2005; Szafrńska 2008).

Istotnym instrumentem partycypacji jest komunikacja społeczna, czyli transmisja informacji i wymiana wiedzy między wszystkimi partnerami – uczestnikami

procesu rewitalizacji, do których należą przedstawiciele władz lokalnych, eksperci, inwestorzy, organizacje pozarządowe, lokalni przedsiębiorcy oraz mieszkańcy. Jednym z klasycznych narzędzi partycypacji społecznej są konsultacje społeczne¹ (Hausner 1999; Sanoff 2000), które mogą odbywać się w sposób bezpośredni (spotkania z mieszkańcami, osobiste kontakty, warsztaty) lub w sposób pośredni (referenda, badania ankietowe, fora dyskusyjne).

Jak pisze Kaczmarek (2001) rewitalizacja obszarów znajdujących się w centralnej części miasta powinna mieć charakter *rewitalizacji integracyjnej*, która przebiega z istotnym udziałem lokalnej społeczności włączonej w proces przekształceń funkcjonalnych i przestrzennych umożliwiających poprawę jakości ich życia.

Prezentowane opracowanie jest raportem z badań ankietowych przeprowadzonych wśród mieszkańców Łodzi – miasta o relatywnie dużym udziale terenów poprzemysłowych zlokalizowanych w bezpośrednim sąsiedztwie historycznego centrum miasta, wymagających podjęcia działań rewitalizacyjnych. Uzyskane w toku badania opinie mieszkańców mogą być podstawą do formułowania postulatów dotyczących zarówno form, jak i zakresu partycypacji społecznej – jednego z niezbędnych warunków sukcesu rewitalizacji terenów zurbanizowanych.

1. Cel i metoda badań

Celem badań było poznanie opinii mieszkańców Łodzi na temat rewitalizacji² terenów poprzemysłowych zlokalizowanych w mieście, przez ustalenie:

- czy mieszkańcy miasta dostrzegają potrzebę rewitalizacji terenów/obiektów poprzemysłowych;
- kto w opinii mieszkańców powinien być odpowiedzialny za rewitalizację terenów/obiektów poprzemysłowych;
- jakie ewentualne nowe funkcje badanych terenów/obiektów są najbardziej pożądane przez mieszkańców miasta;
- czy i w jaki sposób mieszkańcy chcą partycypować w procesie rewitalizacji terenów/obiektów poprzemysłowych;
- czy i w jaki sposób chcą być informowani o procesie rewitalizacji,
- jakie cechy społeczno-demograficzne mieszkańców Łodzi determinują opinie na temat tego procesu.

Realizacja tak postawionego celu wymagała przeprowadzenia wśród mieszkańców Łodzi badań kwestionariuszowych. Zdając sobie sprawę z ograniczeń metody

¹ Do klasycznych narzędzi partycypacji społecznej zalicza się 5 instrumentów: wybory; referendum; konsultacje społeczne; postępowanie administracyjne i akcje bezpośrednie (Hausner 1999).

² Aby konstrukcja użytego w badaniach narzędzia badawczego odpowiadała wymogom metodologicznym badań ankietowych, w kwestionariuszu nie używano pojęcia *rewitalizacja*, które mógłby być różnie rozumiany (lub nie zrozumiany) przez respondentów, zastępując go określeniem opisowym.

kwestionariuszowej szeroko opisanych w socjologicznej literaturze metodologicznej³ oraz w wielu pozycjach dotyczących percepcji przestrzeni miejskiej (m.in. Szafrńska, Kaczmarek 2007) zdecydowano się na zastosowanie techniki wywiadu kwestionariuszowego oraz dołożono wszelkich starań, aby skonstruowany na użytek badań kwestionariusz pozwalał uzyskać wiarygodne, nie narzucone przez badacza opinie ankietowanych. W tym celu zastosowano pytania otwarte, skalowanie oparte na dyferencjale semantycznym (tzw. skalę Osgooda) oraz pytania z użyciem skali Likerta.

Badania zrealizowane zostały w technice standaryzowanego wywiadu bezpośredniego i składały się z dwóch niezależnych części. Pierwsza część badań została przeprowadzona na reprezentatywnej próbie dorosłych mieszkańców miasta liczącej 420 osób. Respondenci zostali wyodrębnieni za pomocą doboru kwotowego, który umożliwił odtworzenie struktury ogółu mieszkańców Łodzi. Dobór ten choć nie probabilistyczny umożliwia uzyskanie reprezentatywnej próby badawczej (Babbie 2005). Zmienne kontrolowane, które użyto przy konstrukcji próby kwotowej to podstawowe cechy społeczno-demograficzne, takie jak wiek, płeć i wykształcenie.

Druga część badań została zrealizowana w bezpośrednim sąsiedztwie dwóch terenów przemysłowych przemieszanych z terenami mieszkaniowymi i usługowymi, wśród osób zamieszkujących obszar położony w promieniu 10 minut spaceru od granic, wytypowanego do badań, terenu. Tereny te zostały wytypowane z użyciem metody eksperckiej, tak aby były w sąsiedztwie zabudowy mieszkaniowej. Pierwszy z nich położony jest w dzielnicy Bałuty w kwartale ulic Górnicza – Okopowa – Zagajnikowa – Próżna, drugi natomiast w dzielnicy Górna w kwartale ulic Przybyszewskiego – Kilińskiego – Poznańska – Łęczycka (ryc. 1).

Powierzchnia terenu położonego w dzielnicy Bałuty wynosi 8,4 ha i jest terenem o niskiej intensywności zabudowy (tylko 15% jego powierzchni jest zabudowane), natomiast powierzchnia terenu położonego w dzielnicy Górna wynosi 18,8 ha, z czego blisko 40% to powierzchnia zabudowana. Oba badane tereny zlokalizowane są w bezpośrednim sąsiedztwie historycznego centrum miasta, w granicach kolei obwodowej. Przy każdym z wytypowanych terenów przeprowadzonych zostało 110 wywiadów kwestionariuszowych. Respondenci zostali dobrani w sposób określany w literaturze jako okolicznościowy lub dostępnościowy (Babbie 2005; Frankfort-Nachmias, Nachmias 2001), co wynikało z braku operatu losowania (który umożliwiłby zastosowanie doboru losowego) oraz braku szczegółowych danych dotyczących struktury populacji zamieszkującej okolicy (co umożliwiłoby dobór kwotowy). Kryterium ich doboru było zamieszkiwanie w najbliższej okolicy terenu wybranego do badań⁴.

³ Między innymi; Babbie (2005), Frankfort-Nachmias, Nachmias (2001), Kubiak *et al.* (1992, 1997), Sztabiński (2003).

⁴ Mając na uwadze ograniczoną reprezentatywność doboru dostępnościowego, aby zwiększyć reprezentatywność badań starano się dobierać respondentów, tak aby różnicować ich wiek, płeć i wykształcenie oraz przeprowadzać badania w różnych porach dnia i różnych dniach tygodnia. Uzyskana w ten sposób próba w dużej mierze odzwierciedlała strukturę wieku i płci respondentów zamieszkujących w okolicy

Ryc. 1. Lokalizacja obiektów, w sąsiedztwie których przeprowadzono badania ankietowe

Źródło: Bińczyk, Szafrńska, opracowanie własne na podstawie badań terenowych 2009-2010.

Narzędziem badań w obu przypadkach był kwestionariusz wywiadu, w którym znalazły się m.in. pytania otwarte, dające respondentom możliwość swobodnej wypowiedzi w kategoriach nie narzuconych przez badacza. Kwestionariusz wykorzystany w pierwszej części badań zawierał pytania dotyczące terenów przemysłowych w całej Łodzi bez wskazania konkretnych lokalizacji. Kwestionariusz użyty w drugiej części badań zawierał kilka dodatkowych pytań problemowych (w tym jedno z użyciem metody dyferencjału semantycznego), które obejmowały zagadnienia związane z obszarem badań, takie jak satysfakcja lokalna, waloryzacja zamieszkiwanej przestrzeni oraz ocena wpływu badanego terenu/obiektu na najbliższe otoczenie.

W obu przypadkach odpowiedzi na pytania problemowe stanowiły zbiór zmiennych przyjętych za zmienne zależne, natomiast pytania tzw. metryczkowe, które posłużyły do charakterystyki respondentów stanowiły jednocześnie zbiór zmiennych niezależnych modyfikujących uzyskane odpowiedzi.

Badania w dużej mierze miały charakter eksploracyjny, co sprawiło że zrezygnowano ze sformułowania hipotez badawczych, przyjmując tylko, że opinie respondentów uzależnione są od ich cech społeczno-demograficznych, takich jak wiek, płeć, wykształcenie, a w drugiej części badań także od miejsca zamieszkania respondenta i długości zamieszkiwania na badanym obszarze.

Pierwsza część badań została przeprowadzona w III kwartale 2009 r., natomiast druga w I kwartale 2010 r.

2. Rewitalizacja terenów przemysłowych w opinii mieszkańców miasta – wyniki pierwszej części badań

W pierwszej części badań ankietowych uczestniczyło 420 osób. Po weryfikacji materiału do analizy włączono 416 kwestionariuszy. Największą grupę ankietowanych stanowiły osoby w wieku 40-49 lat (21%) oraz 50-59 lat (19%), a także osoby z wykształceniem średnim (44%). Ponad 55% ankietowanych stanowiły kobiety. Struktura badanych, zgodnie z założeniem próby jest odwzorowaniem struktury ogółu łodzian.

Jednym z celów badań było ustalenie, czy mieszkańcy miasta dostrzegają potrzebę rewitalizacji terenów/obiektów przemysłowych. Jak pokazały wyniki przeprowadzonych badań, zdecydowana większość respondentów (87%) dostrzega taką potrzebę, co dziesiąty respondent nie ma zdania w tej kwestii, a tylko 2% jest przeciw (tab. 1). Z analizy zależności wynika, że najwięcej zwolenników rewitalizacji odnotowano wśród respondentów w najmłodszej grupie wiekowej, a także wśród tych, którzy legitymowali się najwyższym poziomem wykształcenia.

badani, charakteryzowała się jednak pewną nadreprezentacją osób z wyższym wykształceniem, co jest typowe w badaniach dostępnościowych.

Tabela 1

Rozkład odpowiedzi na pytanie
o potrzebę rewitalizacji

	Liczba	Udział w %
Tak	362	87,0
Nie	9	2,2
Nie wiem	45	10,8
Suma	416	100,0

Źródło: Badania własne (tab. 1-8).

Na pytanie, jakie działania⁵ powinny zostać podjęte w stosunku do terenów/obiektów poprzemysłowych Łodzi największa grupa respondentów (52,2%) chciałaby ich przebudowy i zmiany przeznaczenia na inne. Odpowiedź ta częściej wybierana była przez kobiety, osoby z najmłodszej grupy wiekowej (19-29 lat) oraz respondentów z wykształceniem średnim i zasadniczym zawodowym. Według blisko 1/3 badanych najlepszym rozwiązaniem byłoby sprzedanie tych terenów/obiektów prywatnemu inwestorowi, co precyzuje ich formę wła-

śności, ale nie wyklucza udzielonej wcześniej odpowiedzi o zmianie ich przeznaczenia. Odpowiedź ta częściej wybierana była przez mężczyzn, osoby najmłodsze oraz z wyższym poziomem wykształcenia. Według 19% respondentów obiekty te należy wpisać do rejestru zabytków i objąć ochroną konserwatorską. Najczęściej odpowiedź tę wybierali respondenci z wyższym wykształceniem, a częstotliwość tej odpowiedzi spadała wraz ze spadkiem poziomu wykształcenia. Interesujące, że ponad 18% respondentów chciałoby ponownego uruchomienia tam produkcji. Rozwiązanie to wybierane było znacznie częściej przez respondentów z podstawowym i zasadniczym poziomem wykształcenia oraz respondentów najstarszych, powyżej 60. roku życia, czyli jak można przypuszczać dawnych pracowników łódzkiego przemysłu, których

Tabela 2

Rozkład odpowiedzi na pytanie *Jakie działania powinny zostać podjęte w stosunku do obiektów/terenów poprzemysłowych zlokalizowanych w Łodzi?*

	Liczba wskazań	Udział w (%) wśród ogółu wskazań	Udział respondentów, którzy wybrali daną odpowiedź
Wyburzenie/zrównanie z ziemią	71	12,3	17,1
Wpisanie do rejestru zabytków	79	13,7	19,0
Ponowne uruchomienie tam produkcji	76	13,2	18,3
Sprzedanie prywatnemu inwestorowi	130	22,6	31,3
Przebudowa i zmiana przeznaczenia na inne	217	37,7	52,2
Inne działania, jakie?	2	0,3	0,5
Suma	575	100,0	

⁵ Pytanie miało charakter zamknięty wieloalternatywny; respondentom dano do wyboru 6 możliwości odpowiedzi.

charakteryzuje pewien sentyment w stosunku do obiektów związanych z przemysłową przeszłością miasta. Wyburzenia tych obiektów i zrównania ich z ziemią chciałoby 17,1% badanych, najczęściej z wykształceniem podstawowym (tab. 2).

W odpowiedzi na pytanie⁶ kto powinien podjąć się działań w stosunku do terenów/obiektów poprzemysłowych prawie 3/4 respondentów wskazało władze lokalne, a 20% władze regionalne. Ponad 1/3 respondentów uważa, że zadanie to powinno się powierzyć prywatnym inwestorom, a najmniejsza grupa (13,5%), że jest to w gestii rządu (tab. 3). Na prywatnych inwestorów stawiają głównie respondenci z wyższym poziomem wykształcenia i osoby najmłodsze, podczas gdy na rząd osoby z wykształceniem podstawowym i zasadniczym zawodowym oraz respondenci najstarsi, powyżej 60 lat.

W odpowiedzi na otwarte pytanie o ewentualne nowe funkcje, jakie powinny pełnić tereny poprzemysłowe położone w mieście, respondenci wskazywali bardzo wiele różnorodnych funkcji, a ponad 80% z nich wskazało więcej niż jedną propozycję nowego zagospodarowania tych obiektów/terenów. Odpowiedzi uzyskane od respondentów różniły się poziomem ogólności od tak ogólnych, jak „miejsca pracy” po szczegółowe, jak np. muzea, kawiarnie, siłownie, centra konferencyjne, kręgielnie, banki itp. W sumie uzyskano 620 propozycji, które pogrupowane zostały w 17 kategorii (tab. 4). W związku z tym, że uzyskane odpowiedzi różnią się poziomem ogólności wskazań, dokonana klasyfikacja proponowanych funkcji nie jest rozłączna.

Największa liczba wskazań (82) obejmowała funkcję handlową określaną przez respondentów jako: „sklepy”, „handel”, „galerie handlowe”, „galerie handlowo-usługowe”, „centra handlowo-usługowe”. Druga w kolejności wskazań grupa odpowiedzi (76) obejmowała funkcję mieszkaniową. W grupie tej mieściły się odpowiedzi typu „mieszkania”, „osiedla mieszkaniowe”, „bloki”, „lofty”, „domy jednorodzinne”, „apartamenty”, ale

Tabela 3

Rozkład odpowiedzi na pytanie: *Kto powinien podjąć się działań w stosunku do terenów/obiektów poprzemysłowych w mieście?*

	Liczba wskazań	Udział w (%) wśród ogółu wskazań	Udział respondentów, którzy wybrali daną odpowiedź
Władze miasta	301	51,4	72,4
Władze województwa	84	14,3	20,2
Rząd RP	56	9,6	13,5
Prywatny inwestor	144	24,6	34,6
Inne podmioty	1	0,2	0,2
Suma	586	100,0	

⁶ Pytanie miało charakter zamknięty wieloalternatywny; respondentom dano do wyboru 6 możliwości odpowiedzi.

także pojedyncze odpowiedzi typu „tanie mieszkania zastępcze”, „mieszkania socjalne dla ubogich”. Niewiele mniej respondentów (75 osób) za nową funkcję terenów/obiektów poprzemysłowych wskazało rozrywkę. Były to odpowiedzi ogólne typu „rozrywka”, „obiekty rozrywkowe”, „obiekty rozrywki”, „miejsca spędzania wolnego czasu i rozrywki”, ale także konkretne wskazania, spośród których najliczniejsza grupa obejmowała kina (9 osób), a także dyskoteki, kluby muzyczne, kręgielnie (po kilka wskazań). Znaczna grupa respondentów (71 osób) wskazała obiekty kultury, wśród których dominowały „muzea” (46 osób) – zazwyczaj bez wskazań co do ich tematyki, poza kilkoma przypadkami, gdzie proponowano „muzeum przemysłu”, „muzeum miejsca”, skansen. W grupie tej mieściły się także odpowiedzi ogólne typu „obiekty kultury”, ale także teatry (9), galerie sztuki (7), wystawy (2).

Według 53 respondentów tereny te nie powinny zmieniać swojej pierwotnej funkcji i powinna być tam prowadzona działalność produkcyjna. W grupie tej odnotowano odpowiedzi, takie jak „produkcja”, „przemysł”, „fabryki”, „to co było kiedyś”, a nawet „produkcja włókiennicza”. Tylko kilku respondentów, biorąc zapewne pod

Tabela 4

Nowe formy zagospodarowania terenów poprzemysłowych
proponowane przez respondentów (N=416)

	Liczba wskazań	Udział (w %) wśród ogółu wskazań
Handel	82	13,2
Mieszkania	76	12,3
Rozrywka	75	12,1
Obiekty kultury	71	11,5
Przemysł, produkcja	53	8,5
Miejsca pracy	47	7,6
Tereny zielone, rekreacyjne	44	7,1
Obiekty sportowe, rekreacyjne	32	5,2
Hotele, centra konferencyjne	23	3,7
Obiekty gastronomiczne (bary, restauracje, kawiarnie)	22	3,5
Biura, siedziby firm	21	3,4
Usługi publiczne dla mieszkańców (np. szkoły przedszkola, szpitale itp.)	18	2,9
Hurtownie i magazyny/ tereny składowe	10	1,6
Banki	8	1,3
Administracja publiczna	7	1,1
Nauka	6	1,0
Infrastruktura techniczna i /lub transportowa (parking, lotnisko)	5	0,8
Nie wiem	20	3,2
Suma	620	100,0

uwagę, że większość tych obiektów położona jest w sąsiedztwie terenów mieszkaniowych doprecyzowało swą odpowiedź wskazując, że produkcja ta ma być „nowoczesna”, nie kolidująca z otoczeniem” „nieuciążliwa dla otoczenia” „z wykorzystaniem nowych technologii”.

Według 47 osób na terenach poprzemysłowych powinny się znaleźć nowe miejsca pracy, bez sprecyzowania, czy miałyby to być miejsca w przemyśle czy usługach.

W opinii 44 respondentów na terenach poprzemysłowych powinny znaleźć się otwarte tereny zielone lub/i tereny rekreacyjne zagospodarowane jako parki, zieleńce, skwery, place zabaw, miejsca wypoczynku na świeżym powietrzu. Nieco mniejsza grupa respondentów (32 osoby) wskazała możliwość zagospodarowania tych terenów w postaci zarówno otwartych, jak i zamkniętych obiektów sportowych lub/i sportowo-rekreacyjnych. Były to zarówno odpowiedzi ogólne typu „obiekty sportowe”, jak też konkretne wskazania typu „boiska”, „stadiony”, „siłownie”, „centra odnowy biologicznej”, „spa”, „korty tenisowe”, „pływalnie” itp.

Za nowe sposoby zagospodarowania terenów poprzemysłowych 23 respondentów wskazało hotele i/lub centra konferencyjne, a 22 osoby obiekty gastronomiczne różnego typu (restauracje, kawiarnie, bary). Dla 21 respondentów najlepszym zagospodarowaniem tych terenów będzie budowa lub zagospodarowanie ich na biura (biurowce), a dla 18 na różnego typu usługi publiczne, obiekty użyteczności publicznej, takie jak szpitale, ośrodki zdrowia, domy spokojnej starości, przedszkola, świetlice dla dzieci i młodzieży.

Pozostałe, wskazywane przez respondentów sposoby zagospodarowania terenów poprzemysłowych obejmowały zagospodarowanie ich jako hurtownie/magazyny i tereny składowe (10 osób), banki i instytucje finansowe (8 osób), siedziby urzędów administracji publicznej (7 osób), uczelnie, instytuty badawcze i/lub naukowe (6 odpowiedzi) oraz obiekty infrastruktury technicznej i/lub transportowej (parkingi, lotnisko) wskazane przez 5 osób. Mniej niż 5% badanych (20 osób) nie potrafiło udzielić odpowiedzi na to pytanie.

Uwzględniając zależność uzyskanych wyników od wieku respondentów stwierdzono, że osoby w wieku 19-39 lat za nowy sposób zagospodarowania terenów poprzemysłowych najczęściej wskazywały miejsca rozrywki, centra handlowo-usługowe, muzea, obiekty sportowe (sportowo-rekreacyjne) oraz miejsca zabaw dla dzieci; respondenci w wieku 40-59 lat obiekty gastronomiczne, hotele, muzea, a także miejsca spędzania wolnego czasu oraz miejsca rozrywki (co interesujące także z adnotacją „dla młodzieży”), osoby w wieku 60-69 lat parki, tereny zieleni oraz centra handlowe i obiekty użyteczności publicznej, natomiast osoby najstarsze najczęściej wskazywały zakłady pracy, zakłady produkcyjne, fabryki, miejsca pracy, a w drugiej kolejności handel i mieszkania.

Osoby z wykształceniem podstawowym najczęściej wymieniały miejsca pracy, przemysł, produkcję, magazyny i składy oraz rozrywkę i handel; z wykształceniem zasadniczym zawodowym – miejsca pracy, usługi, handel, rozrywkę i mieszkania;

osoby z wykształceniem średnim i wyższym licencyjnym – miejsca pracy, biurowce, centra handlowo-usługowe, obiekty użyteczności publicznej, miejsca rozrywki oraz tereny zielone i obiekty rekreacyjne, natomiast osoby z wyższym magisterskim – obiekty kultury (galerie sztuki, muzea, kina teatry), biurowce i banki, a w dalszej kolejności obiekty sportowe i mieszkania (zazwyczaj jako „lofty”). Miejsca pracy oraz produkcję przemysłową częściej wymieniali emeryci i renciści oraz osoby bezrobotne. Uczniowie i studenci najczęściej wymieniali miejsca rozrywki, kultury, miejsca spędzania wolnego czasu oraz biura i mieszkania. Osoby aktywne zawodowo – handel i usługi.

W odpowiedzi na kolejne pytanie dotyczące tego, komu powinny służyć ewentualne nowe inwestycje poczynione na terenach poprzemysłowych, 43% badanych stwierdziło, że zarówno mieszkańcom miasta, jak i turystom, 37% – wszystkim mieszkańcom Łodzi, a 19,5% – głównie okolicznym mieszkańcom (tab. 5).

Na pytanie o chęć bycia informowanym o ewentualnych planach działań lub/i działaniach rewitalizacyjnych podejmowanych na terenach poprzemysłowych prawie 80% respondentów zadeklarowało, że chce takich informacji (tab. 6). Sposób informowania preferowany przez zdecydowaną większość respondentów ma charakter ogólny. Tylko niewielka grupa badanych chciałaby, aby te informacje były szczegółowe. Chęć posiadania informacji o większym poziomie szczegółowości częściej deklarowały osoby starsze, gorzej wykształcone oraz kobiety. Osoby młodsze i z wykształceniem średnim oraz wyższym częściej deklarowały, że zadowolilyby się informacjami ogólnymi.

Za preferowany sposób informowania o zamierzeniach związanych z rewitalizacją terenów/obiektów poprzemysłowych największa grupa respondentów (241 osób) wymieniła lokalne media. W grupie tej najwięcej, bo aż 109 osób wymieniło lokalną prasę (ogłoszenia, artykuły), 73 lokalną telewizję, a 20 osób radio. Pozostałe odpowiedzi nie precyzują dokładnie kanału informacji wskazując ogólnie „media” lub/i „środki masowego przekazu”.

Druga co do częstotliwości wskazań odpowiedź (sformułowana przez 50 osób) to tablice ogłoszeń, tablice informacyjne, plakaty z informacjami. Nieco mniej respondentów (47) jako sposób informowania wymieniło ulotki i broszury dostarczane

Tabela 5

Rozkład odpowiedzi na pytanie: *Komu powinny służyć nowe inwestycje na terenach poprzemysłowych?*

	Liczba	Udział w %
Przed wszystkim okolicznym mieszkańcom	81	19,5
Wszystkim mieszkańcom Łodzi	156	37,5
Mieszkańcom Łodzi i turystom	179	43,0
Suma	416	100,0

Rozkład odpowiedzi na pytanie:

W jaki sposób chciałby/aby Pan/i być informowany/a o działaniach (planach działań) dotyczących nowego zagospodarowania terenów przemysłowych?

	Liczba	Udział w %
Szczegółowo	72	17,3
Ogólnie	260	62,5
W żaden sposób	84	20,2
Razem	416	100,0

do mieszkań. Według 39 respondentów informowanie o planach działań podejmowanych w stosunku do terenów przemysłowych powinno się odbywać listownie lub/i za pośrednictwem poczty, przez informacje dostarczane do wszystkich mieszkańców.

Nieco mniejsza grupa respondentów (33 osoby) chciałaby, aby były to zebrania i/lub spotkania z mieszkańcami, na których obecni byłiby przedstawiciele władz oraz inwestorzy. Relatywnie niewielka grupa badanych (31 osób) proponuje w tym celu wykorzystać nowe technologie komunikacji i otrzymywać takie informacje drogą mailową lub czerpać je ze specjalnie w tym celu utworzonych stron internetowych.

Pojedynczy respondenci wskazali informacje w administracji osiedla/lub/i spółdzielni mieszkaniowej (6 osób), telefon (3 osoby) oraz kościół parafialny (2 osoby).

Niemal powszechna chęć bycia informowanym o procesie rewitalizacji terenów/ obiektów przemysłowych w mieście nie przekłada się na chęć wpływu na ten proces, który zadeklarowała mniej niż połowa respondentów (46%). Interesujące, że więcej niż 1/3 badanych stwierdziła, że nie wie, czy chciałaby mieć wpływ na taki proces. Odpowiedź ta świadczy raczej o pewnym zagubieniu respondentów i braku wiedzy, jak taki proces wygląda (lub mógłby wyglądać z ich udziałem). Wpływ na proces rewitalizacji częściej chciałyby mieć kobiety niż mężczyźni, częściej osoby z wyższym wykształceniem oraz respondenci w średnim wieku (40-59 lat).

W otwartym pytaniu o sposób, w jaki badani chcieliby mieć wpływ na proces rewitalizacji, respondenci udzielili dwóch kategorii odpowiedzi: 93 osoby wskazały zakres tego wpływu nie precyzując jednak sposobu, w jaki miałyby to przebiegać, a 74 osoby wymieniły kanały wyrażania swoich opinii (kanały komunikacji z ewentualnym decydem) oraz formę udziału w podejmowanych decyzjach.

Pośród respondentów należących do pierwszej wymienionej grupy, 41 osób stwierdziło ogólnie, że chciałoby mieć możliwość wyrażenia własnej opinii, 26 osób mieć możliwość przedstawienia własnych pomysłów i/lub własnych propozycji, 14 osób mieć możliwość protestu i/lub zablokowania realizacji planów, na które nie wy-

Tabela 7

Sposoby informowania o zamierzeniach związanych z rewitalizacją terenów/obiektów przemysłowych w Łodzi preferowane przez respondentów (N=332)

	Liczba wskazań	Udział (w %) wśród ogółu wskazań
Lokalne media	241	
Tablice ogłoszeń tablice informacyjne, plakaty	50	52,7
Ulotki i broszury dostarczane do mieszkań	47	10,9
Pocztą, listy	39	10,3
Spotkania i zebrania z mieszkańcami	36	8,5
Internet, mail, strona internetowa	33	7,9
Administracja osiedla, spółdzielnia	6	7,2
Inne (telefon, kościół)	5	1,3
Suma	457	1,1
		100,0

rażają zgody, 10 osób chciałoby być szczegółowo informowane o wszystkich etapach procesu rewitalizacji, a 2 osoby mieć możliwość kontroli podejmowanych działań.

Pośród 74 respondentów, którzy bliżej sprecyzowali kanały wyrażania swoich opinii oraz techniczny sposób udziału w podejmowanych decyzjach, 25 osób stwierdziło, że chciałyby brać udział w referendum, 22 osoby w bezpośrednich spotkaniach i dyskusjach z mieszkańcami organizowanych zarówno przez władze miasta, jak przez inwestorów, 17 osób zaproponowało przeprowadzanie wśród mieszkańców miasta badań ankietowych. Tylko 10 respondentów chciałoby uzyskać wpływ na decyzje dotyczące tych terenów za pośrednictwem Internetu – przez dyskusje na specjalnie stworzonych do tego celu forach internetowych, możliwość wypowiedzenia się w ankiecie internetowej skierowanej do mieszkańców oraz przez dostęp do interaktywnej strony internetowej projektu.

Reasumując, ustalone w toku badań opinie dowiodły, że zdecydowana większość mieszkańców miasta dostrzega potrzebę rewitalizacji terenów/obiektów przemysłowych. Wśród działań, jakie powinny zostać podjęte w stosunku do tych terenów/obiektów największa grupa respondentów chciałaby ich przebudowy i zmiany przeznaczenia na inne, a nieco mniejsza sprzedania tych terenów/obiektów prywatnemu inwestorowi, co oczywiście nie wyklucza zmiany ich przeznaczenia. Zadanie to według respondentów powinny realizować przede wszystkim władze miasta, ale relatywnie duża grupa badanych wskazała też na prywatnych inwestorów. Za nowy sposób zagospodarowania terenów przemysłowych w mieście mieszkańcy proponują głównie handel, mieszkania, obiekty kultury i rozrywki, a także tereny zielone oraz

obiekty sportowe i sportowo-rekreacyjne. Relatywnie duża grupa respondentów (co ósmy) chciałaby zachowania funkcji produkcyjnej tych terenów. Nowe inwestycje poczynione na terenach przemysłowych powinny według większości badanych służyć nie tylko lokalnej społeczności, ale wszystkim mieszkańcom miasta oraz turystom.

Poziom zainteresowania planami działań lub/i konkretnymi działaniami rewitalizacyjnymi podejmowanymi na terenach przemysłowych jest wysoki. Zdecydowana większość respondentów chce mieć dostęp do informacji na temat takich działań (planów ich planów), przy czym preferowane są informacje raczej o charakterze ogólnym niż szczegółowym. Jako preferowany sposób informowania o działaniach (planach działań) związanych z rewitalizacją terenów/obiektów przemysłowych największa grupa respondentów wymieniła lokalne media, a znacznie mniejsza tablice informacyjne, plakaty i ogłoszenia, a także ulotki i broszury dostarczane do mieszkań.

Niemal powszechna chęć bycia informowanym o procesie rewitalizacji terenów/obiektów przemysłowych w mieście nie przekłada się na chęć wpływu na ten proces, który zadeklarowała mniej niż połowa respondentów. Wśród tych, którzy deklarowali chęć takiego wpływu większość chciałaby mieć możliwość wyrażenia własnej opinii, przedstawienia własnych pomysłów i/lub własnych propozycji, protestu i/lub zablokowania realizacji planów, na które nie wyrażają zgody.

Spośród respondentów, którzy bliżej sprecyzowali kanały wyrażania swoich opinii oraz sposób udziału w podejmowanych decyzjach, większość stwierdziła, że chciałaby brać udział w referendum i badaniach ankietowych przeprowadzanych wśród mieszkańców miasta, a także w bezpośrednich spotkaniach i dyskusjach z mieszkańcami organizowanych zarówno przez władze miasta, jak przez inwestorów. Relatywnie niewielka grupa za narzędzie komunikacji wskazała Internet.

Analiza zależności między opiniami respondentów a ich cechami społeczno-demograficznymi pokazała, że do zmiennych, które w największym stopniu modyfikują odpowiedzi badanych należy ich wykształcenie oraz wiek i status zawodowy. W mniejszym stopniu na opinie respondentów wpływała ich płeć.

Tabela 8

Chęć wpływu na działania planowane/podejmowane na terenach/w obiektach położonych w sąsiedztwie miejsca zamieszkania respondenta

	Liczba	Udział w %
Tak	191	46,0
Nie	72	17,6
Nie wiem	152	36,4
Suma	416	100,0

3. Rewitalizacja terenu poprzemysłowego położonego przy ulicy Górniczej w opinii mieszkańców sąsiednich terenów mieszkaniowych

W badaniach ankietowych przeprowadzonych wśród mieszkańców terenów położonych w bezpośrednim sąsiedztwie terenu poprzemysłowego położonego w kwartale ulic Górnicza – Okopowa – Zagajnikowa – Próżna wzięły udział 54 kobiety i 46 mężczyzn. Ankietowani w wieku 19-29 lat stanowili 33% respondentów, 30-39 lat – 13%, 40-49 lat – 12%, 50-59 lat – 18%, a pow. 60 lat – 24%. Poziom wykształcenia respondentów był relatywnie wysoki, wyższy niż ogółu mieszkańców Łodzi, co jest skutkiem zastosowania dostępnościowego schematu doboru, który zazwyczaj skutkuje pewną nadreprezentacją grup o wyższym poziomie wykształcenia. Największy udział wśród ankietowanych miała grupa osób z wykształceniem średnim i policealnym (39,1%), a także respondenci z wykształceniem wyższym (licencjackim i magisterskim) – w sumie 38,2%. Respondenci z wykształceniem zasadniczym zawodowym stanowili 13,6% badanych, a z podstawowym – 9,1%.

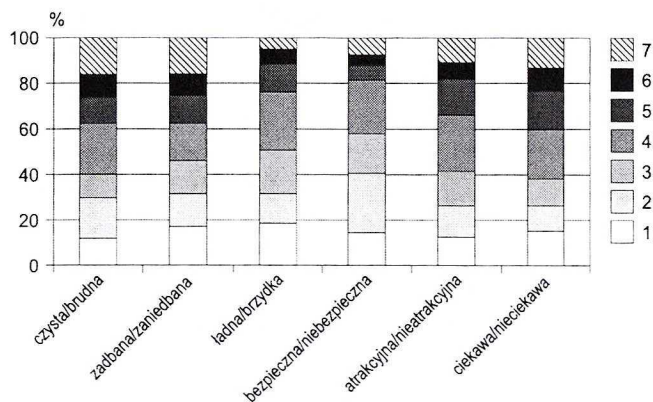
Biorąc pod uwagę długość zamieszkiwania w badanej okolicy najliczniejszą grupą ankietowanych (60 osób) były osoby mieszkające na obszarze badań powyżej 20 lat. Wśród badanych o krótszym stażu zamieszkiwania 12 osób mieszka w badanej okolicy mniej niż 5 lat, 11 osób od 5 do 10 lat, 10 osób od 11 do 15 lat, a 16 osób 16-20 lat.

Jednym z celów badania było określenie tzw. satysfakcji lokalnej, czyli stopnia zadowolenia z zamieszkiwania w okolicy położonej w bezpośrednim sąsiedztwie terenu poprzemysłowego. Na pytanie o stopień zadowolenia z miejsca zamieszkania aż 44% respondentów odpowiedziało, że jest zdecydowanie zadowolona, a 35%, że raczej zadowolona. Tylko 16% badanych wyraziło swe niezadowolenie (12% raczej, a 4% bardzo), a 5% nie miało zdania. Wśród osób wyrażających najwyższy poziom satysfakcji lokalnej najwięcej było osób najstarszych, z wykształceniem poniżej średniego i mieszkających najdłużej, a wśród osób deklarujących najniższy jej poziom przeważały osoby młodsze oraz respondenci z wykształceniem wyższym i średnim.

Na pytanie o chęć wyprowadzenia się z badanej okolicy, które zadano osobom niezadowolonym z zamieszkiwania w niej, ponad połowa pytanych odpowiedziała, że nie chce się wyprowadzać (35% raczej nie i 16% zdecydowanie nie). Za przyczyny niechęci opuszczenia tego miejsca respondenci wskazywali głównie na przyzwyczajenie wynikające z długiego zamieszkiwania w tym miejscu, przywiązanie do okolicy, więzi sąsiedzkie, ale także walory okolicy, takie jak cisza, spokój oraz okoliczna zieleń. Mniejsza grupa respondentów, którzy chcieliby się jednak wyprowadzić argumentowała to niską atrakcyjnością zamieszkiwanej okolicy, tym że okolica jest brudna i/lub zaniedbana oraz chęcią przeprowadzenia się do własnego domu zlokalizowanego na obrzeżach miasta. W grupie respondentów wyrażających chęć migracji przeważały osoby z wykształceniem średnim i wyższym.

Aby uzyskać informacje, jak respondenci oceniają obszar położony w otoczeniu obiektu przemysłowego zastosowano skalę dyferencjału semantycznego, złożoną z siedmiu cech opisujących okolicę, takich jak czystość, zadbanie, estetyka, bezpieczeństwo, atrakcyjność oraz unikalność. Uzyskane wyniki pokazały, że ocena badanej okolicy była dość korzystna, z nieznaczną przewagą ocen pozytywnych (1-3) i dużym udziale osób niezdecydowanych (4). Najlepiej respondenci ocenili okolicę pod względem bezpieczeństwa oraz estetyki (powyżej 50% odpowiedzi pozytywnych), najmniej korzystnie natomiast pod względem stanu jej czystości. Znaczna grupa respondentów (40%) oceniła okolicę za nieciekawą (ryc. 2).

Analiza zależności dowiodła, że ocenę walorów okolicy determinują zarówno cechy społeczno-demograficzne respondentów, jak i długość zamieszkiwania w badanej okolicy, a także miejsce zamieszkania (zamieszkiwana ulica). Osoby z wykształceniem podstawowym oraz zasadniczym zawodowym częściej uważają, że okolica jest czysta, zadbana, ładna, bezpieczna i atrakcyjna. Im wyższy poziom wykształcenia tym ocena okolicy jest mniej korzystna. Wyjątek stanowiły osoby z wykształceniem wyższym magisterskim, które na jednej skali – bezpieczeństwa wskazały ten sam poziom oceny co osoby z wykształceniem podstawowym. Najlepiej oceniają okolicę respondenci zamieszkujący tu najkrócej (do 5 lat) oraz najdłużej (powyżej 20 lat), natomiast najgorzej – zamieszkujący od 11 do 15 lat. Lepsza ocena walorów okolicy zależy także od płci i wieku respondentów. Zdecydowanie lepiej oceniają ją mężczyźni oraz osoby należące do starszych grup wiekowych (powyżej 50 lat). Najniższą ocenę zamieszkiwanej okolicy odnotowano wśród respondentów zamieszkujących ulice Górniczą oraz Okopową, czyli położone najbliżej terenu przemysłowego. Im dalej zamieszkiwali respondenci, tym ich ocena otoczenia była lepsza.

Ryc. 2. Waloryzacja okolicy sąsiadującej z terenem przemysłowym położonym w kwartale ulic Górnicza – Okopowa – Zagajnikowa – Próżna (w siedmiostopniowej skali, gdzie 1 oznacza ocenę najwyższą, a 7 – najniższą)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań terenowych (ryc. 1-2).

Ponad połowa respondentów (52%) uważa, że sąsiedztwo terenu poprzemysłowego nie ma wpływu na okolicę, a prawie 40% stwierdziło, że nie wie, czy taki wpływ istnieje. Tylko co 10 respondent sądzi, że sąsiedztwo terenu poprzemysłowego ma wpływ na najbliższe otoczenie. Respondenci, którzy dostrzegają taki wpływ najczęściej mówili o jego negatywnych aspektach, takich jak obniżanie estetyki okolicy (odpowiedzi typu „jest brzydki”, „szpeci”, „brzydko wygląda”). Istnienie wpływu na okolicę zarejestrowali głównie respondenci zamieszkali najbliżej, osoby najstarsze, zamieszkujące najdłużej i respondenci ze średnim poziomem wykształcenia.

Na pytanie o zainteresowanie przyszłością terenu poprzemysłowego położonego w sąsiedztwie relatywnie niewielu respondentów (49%) odpowiedziało, że jest zainteresowana, przy czym zainteresowanie to w znacznym stopniu uzależnione jest od odległości miejsca zamieszkania od terenu poprzemysłowego. Respondenci zamieszkujący bliżej (przy ulicach Górniczej i Okopowej) znacznie częściej wyrażali takie zainteresowanie, niż mieszkańcy terenów położonych dalej. Poziom zainteresowania przyszłością tych terenów zależy także od wieku, płci i wykształcenia respondentów. Zainteresowanie przyszłością tego terenu niemal dwukrotnie częściej wyrażali respondenci z wykształceniem wyższym niż podstawowym, częściej także kobiety niż mężczyźni i osoby młodsze, a także osoby o dłuższym stażu zamieszkiwania (w tej grupie z wyjątkiem osób najstarszych, ponieważ im respondenci byli starsi tym mniejsze wyrażali zainteresowanie).

W odpowiedzi na pytanie o ewentualne nowe funkcje, jakie powinny pełnić tereny poprzemysłowe zlokalizowane przy ul. Górniczej, respondenci udzielili bardzo różnorodnych odpowiedzi. Ponad połowa z nich zaproponowała więcej niż jedną funkcję, ale blisko 20% stwierdziło, że nie ma pomysłu lub/i nie interesuje się tym. W sumie uzyskano 97 propozycji, które ułożono w 9 grup.

Największa liczba respondentów (48) jako nowe preferowane zagospodarowanie terenu przy ul. Górniczej wymieniła otwarte tereny zielone lub/i tereny rekreacyjne, czyli park, zieleniec, skwer, miejsce wypoczynku na świeżym powietrzu. W grupie tej prawie połowa wskazań (25) obejmowała miejsca przeznaczone dla dzieci, w tym przede wszystkim place zabaw.

Mniejsza grupa respondentów (11) wskazała funkcję handlową, czyli „sklepy”, „handel”, „galeria handlowa”, „galeria handlowo-usługowa”, „centrum handlowo-usługowe”.

Według 9 osób tereny te można by zagospodarować w formie zarówno otwartych, jak i zamkniętych obiektów sportowych lub/i sportowo-rekreacyjnych. Były to zarówno odpowiedzi ogólne typu „obiekt sportowy”, jak też konkretne wskazania, takie jak boisko, siłownia, klub fitness, korty, pływalnia, *skate park* itp.

Mniejsza grupa respondentów (8) uznała, że na terenie tym powinny się znaleźć usługi publiczne, takie jak „dom opieki dla starszych osób”, „klub seniora”, przedszkole, szkoła, żłobek. Tyle samo odpowiedzi obejmowało obiekty gastronomiczne różnego typu (głównie kawiarnie i restauracje) oraz obiekty kultury. W gronie tych

ostatnich, podobnie jak w badaniach przeprowadzanych wśród ogółu Łódzian, mieściły się głównie muzea i jedyna odpowiedź, która odnosiła się do specyfiki miejsca, czyli „coś zawiązanego ze stacją Radegast i zagładą Żydów”.

Rozrywkę jako nową funkcję zaproponowało 7 respondentów, a po trzy osoby wskazały biura, mieszkania oraz obiekty infrastruktury technicznej i/lub transportowej (parkingi, garaże).

Wśród innych odpowiedzi (5) znalazły się głównie negatywne, czyli takie, w których respondenci wykluczają określoną działalność lub jej konsekwencje np. „byle nie hipermarket”, „byle nic hałaśliwego”, „byle nic co zwiększy ruch samochodowy”.

Zależności odpowiedzi od cech społeczno-demograficznych, takich jak płeć, wiek i wykształcenie respondentów nie odbiegają od tych, które stwierdzono w badaniach ogółu Łódzian. Interesująca jest natomiast zależność od miejsca zamieszkania respondenta w stosunku do badanego obiektu poprzemysłowego. Mieszkańcy ulic położonych najbliżej obiektu wskazywali głównie tereny zieleni i rekreacji, a także dom opieki, przedszkole, „coś cichego”, „cokolwiek byle był spokój” oraz odpowiedzi negatywne negujące hipermarket, ruch samochodowy, hałas. Ci, którzy mieszkali dalej częściej wskazywali rozrywkę, gastronomię, handel oraz mieszkania.

Na kolejne pytanie dotyczące tego, komu miałyby służyć ewentualne nowe inwestycje poczynione na badanym terenie połowa respondentów wskazała wszystkich mieszkańców miasta. Co trzeci respondent uważa, że przede wszystkim okolicznym mieszkańcom, a tylko 18%, że zarówno mieszkańcom Łodzi, jak i turystom. Chęć udostępnienia tych terenów turystom częściej deklarowali respondenci z wykształceniem co najmniej średnim, a okolicznym mieszkańcom oraz Łódzianom respondenci z wykształceniem zasadniczym zawodowym i podstawowym.

W odpowiedzi na pytanie o chęć bycia informowanym o ewentualnych zamierzeniach dotyczących terenu poprzemysłowego zlokalizowanego w sąsiedztwie blisko $\frac{3}{4}$ respondentów (74%) odpowiedziała, że chciałaby być informowana. Z grupy tej 45% badanych chciałoby, aby te informacje miały charakter ogólny, a znacznie mniejsza grupa (29%) chciałaby być informowana szczegółowo. Co czwarty respondent nie chciałby być informowany. Wśród respondentów, którzy chcieliby mieć takie informacje nieznacznie przeważają kobiety oraz ludzie młodszy i osoby z wyższym wykształceniem. Z analizy przestrzennego zróżnicowania odpowiedzi wynika, że mieszkańcy ulic położonych najbliżej terenu poprzemysłowego są zainteresowani nieco bardziej niż mieszkańcy terenów położonych w dalszej odległości. Respondentów, którzy chcieliby być informowani o przyszłości terenu poprzemysłowego położonego w sąsiedztwie ich miejsca zamieszkania zapytano o sposób, w jaki chcieliby uzyskiwać te informacje. W odpowiedzi na to pytanie największa grupa respondentów (35 osób) wymieniło lokalne media. W grupie tej 16 osób wymieniło lokalną prasę, 10 lokalną telewizję, a 9 ogólnie „media”. Druga co do częstotliwości wskazań odpowiedź (23 osoby) to tablice ogłoszeń, tablice informacyjne, plakaty z informacjami, banery,

makiety projektów. Nieco mniej respondentów (20) jako sposób informowania wymieniło ulotki broszury i prospekty rozprowadzane wśród mieszkańców, dostarczane do skrzynek pocztowych.

Mniejsza grupa (13 osób) chciałaby, aby były to zebrania i/lub spotkania z mieszkańcami, na których obecni byłiby przedstawiciele władz lub inwestorzy. Tyle samo badanych proponuje w tym celu wykorzystać nowe technologie komunikacji i otrzymywać takie informacje drogą mailową lub czerpać je ze specjalnie w tym celu utworzonych stron internetowych.

Pojedynczy respondenci wskazali jako źródło informacji o planowanych inwestycjach administrację osiedla lub spółdzielnię mieszkaniową (2) oraz listy (2).

Reasumując, badania przeprowadzone wśród mieszkańców obszarów położonych w bezpośrednim sąsiedztwie terenu przemysłowego przy ul. Górniczej pokazały, że według większości respondentów teren ten nie ma wpływu na sąsiadującą z nim okolicę. Bardzo niewielka grupa, która taki wpływ dostrzega twierdzi, że to jest związane z obniżaniem estetyki okolicy.

Badana za pomocą dyferencjału semantycznego – ocena okolicy terenu przy ul. Górniczej jest korzystna. Mieszkańcy tych okolic wyrażają także wysoki poziom satysfakcji lokalnej i niewielki poziom skłonności do migracji.

Poziom zainteresowania przyszłością terenów przemysłowych położonych w bezpośrednim sąsiedztwie wyraziła tylko połowa respondentów. Jako nowe funkcje, które powinny być pełnione przez te tereny mieszkańcy wskazywali głównie tereny zielone lub/i tereny rekreacyjne, mniejsza grupa handel, rozrywkę i różnego rodzaju usługi zarówno komercyjne, jak i publiczne. Z analizy zróżnicowania przestrzennego uzyskanych odpowiedzi wynika, że mieszkańcy ulic położonych najbliżej obiektu, wskazywali głównie tereny zieleni i rekreacji, zaś ci, którzy mieszkali w większej odległości od terenu przemysłowego częściej wskazywali inne funkcje.

Jako potencjalnych użytkowników nowych funkcji terenów przemysłowych, mieszkańcy widzą wszystkich łodzian, w dalszej kolejności okolicznych mieszkańców, a w najmniejszym stopniu turystów.

Poziom chęci bycia informowanym o planach działań lub/i konkretnymi działaniami podejmowanymi na terenach przemysłowych sąsiadujących z miejscem zamieszkania jest wysoki, a zainteresowanie to uzależnione jest od usytuowania miejsca zamieszkania w stosunku do terenu przemysłowego. Zdecydowana większość respondentów preferuje informacje o charakterze ogólnym.

Za preferowany sposób informowania o zamierzeniach związanych z rewitalizacją terenów/obiektów przemysłowych największa grupa respondentów wymieniła lokalne media. W dalszej kolejności wymieniano tablice ogłoszeń, tablice informacyjne, plakaty z informacjami, banery, makiety projektów, a także ulotki i broszury dostarczane do mieszkań. Mniejsza grupa chciałaby, aby były to zebrania i/lub spotkania z mieszkańcami, na których obecni byłiby przedstawiciele władz lub inwestorzy, najmniej respondentów proponuje w tym celu wykorzystać nowe technologie komunika-

cji i otrzymywać takie informacje drogą mailową lub czerpać je ze specjalnie w tym celu utworzonych stron internetowych.

Analiza zależności między opiniami respondentów a ich cechami społeczno-demograficznymi pokazała, że do zmiennych, które w największym stopniu modyfikują odpowiedzi badanych należy ich wykształcenie oraz miejsce zamieszkania. W mniejszym stopniu na opinie respondentów wpływał ich wiek, status zawodowy oraz długość zamieszkiwania w badanej okolicy, zaś w najmniejszym płęć.

4. Rewitalizacja terenu poprzemysłowego położonego przy ul. Przybyszewskiego w opinii mieszkańców sąsiednich terenów mieszkaniowych

W badaniach ankietowych przeprowadzonych wśród mieszkańców terenu poprzemysłowego położonego w kwartale ulic Przybyszewskiego – Kilińskiego – Łęczycka – Poznańska, wzięło udział 68 kobiet i 42 mężczyzn. Największa grupa badanych to osoby w wieku 19-29 lat (26%). Udział osób w wieku 30-39 lat wynosił 15%, 40-49 lat – 11%, a 50-59 lat oraz pow. 60 lat po 20%.

Poziom wykształcenia respondentów jest nieznacznie wyższy niż ogółu mieszkańców Łodzi. Największy udział wśród ankietowanych miała grupa osób z wykształceniem średnim i policealnym (45%), a także respondenci z wykształceniem wyższym (licencjackim i magisterskim) – w sumie 24%. Respondenci z wykształceniem zasadniczym zawodowym stanowili 24% badanych, a z podstawowym – 8%.

Biorąc pod uwagę długość zamieszkiwania w badanej okolicy najliczniejszą grupą ankietowanych (52%) były osoby mieszkające na obszarze badań powyżej 20 lat. Wśród badanych o krótszym stażu zamieszkiwania 13% osób mieszka w badanej okolicy mniej niż 5 lat, po 12% od 5 do 10 lat i od 11 do 15 lat, a najmniej (10%) 16-20 lat.

W odpowiedzi na pytanie dotyczące stopnia satysfakcji lokalnej, czyli zadowolenia z miejsca zamieszkania 29,5% respondentów odpowiedziało, że jest zdecydowanie zadowolona, a 28,5%, że raczej zadowolona. Relatywnie dużo, bo aż 32% badanych wyraziło swe niezadowolenie (po 16% „raczej” i „bardzo”), a 10% nie miało zdania. Wśród osób wyrażających najwyższy poziom satysfakcji lokalnej najwięcej było osób najstarszych, z wykształceniem poniżej średniego i mieszkających najdłużej, a wśród osób z najniższym jej poziomem przeważały osoby młodsze oraz respondenci z wykształceniem wyższym i średnim.

Na pytanie o chęć wyprowadzenia się z badanej okolicy, które zadano osobom niezadowolonym z zamieszkiwania w niej, niemal tyle samo respondentów chciałoby się wyprowadzić z badanej okolicy co w niej mieszkać dalej (47% wobec 44% badanych), co jest wartością bardzo niską na tle innych badań dotyczących preferencji migracyjnych Polaków, którzy zazwyczaj nie chcą się wyprowadzać ze swojego miejsca

zamieszkania. Za przyczyny chęci opuszczenia tego miejsca respondenci wskazywali głównie negatywne otoczenie społeczne („złe towarzystwo”, „element”, „chuligaństwo”, „patologia społeczna”) i związany z tym brak poczucia bezpieczeństwa w okolicy, ale także brud, hałas uliczny oraz sąsiedztwo opuszczonej fabryki. Respondenci, którzy nie chcieliby się wyprowadzić jako argument prawie wyłącznie podawali przyzwyczajenie wynikające z długiego zamieszkiwania w tym miejscu i przywiązanie do okolicy i/lub do sąsiadów, pojedyncze tylko osoby dodawały, że teren ten ma dobrą lokalizację, oraz że jest blisko centrum. Brak innych odpowiedzi podnoszących jakiegokolwiek walory tej okolicy świadczy o obiektywnie niskiej atrakcyjności terenu.

Badana za pomocą dyferencjału semantycznego – ocena okolicy terenu otaczającego teren przy ul. Przybyszewskiego jest znacznie mniej korzystna niż ocena terenu położonego przy ul. Górniczej (ryc. 3). Z sześciu poddanych ocenie kryteriów waloryzacji terenu, aż w pięciu oceny negatywne (5-7) stanowiły ponad 60% wszystkich ocen. Najniżej ocenione zostało przez respondentów bezpieczeństwo okolicy (ponad 70% ocen negatywnych) oraz jej czystość (najmniej ocen pozytywnych – tylko 10%). We wszystkich poddawanych ocenie kryteriach waloryzacji przewaga ocen negatywnych nad pozytywnymi jest kilkakrotna. Rezultat ten biorąc pod uwagę tzw. lokalną zwyczajną preferencję, czyli stwierdzoną w badaniach percepcji tendencję do lepszej oceny swojego miejsca zamieszkania niż obszarów innych, położonych dalej, potwierdza (wynikające także z innych pytań) bardzo niskie obiektywne walory tej okolicy.

Analiza zależności dowiodła, że ocenę walorów okolicy determinują zarówno cechy społeczno-demograficzne respondentów, jak i długość zamieszkiwania w badanej okolicy, a także miejsce zamieszkania (zamieszkiwana ulica). Osoby z wykształceniem podstawowym oraz zasadniczym zawodowym lepiej oceniają zamieszkiwaną okolicę niż osoby z wykształceniem średnim i powyżej średniego. Najlepiej oceniają okolicę respondenci zamieszkujący tu najdłużej powyżej 20 lat. Lepsza ocena walorów okolicy zależy także od płci i wieku respondentów. Zdecydowanie lepiej oceniają ją mężczyźni oraz osoby należące do starszych grup wiekowych, powyżej 50 lat. Najniższą ocenę zamieszkiwanej okolicy odnotowano wśród respondentów zamieszkujących ulice Kilińskiego, Grabową i Lubelską, ale trudno stwierdzić, czy wpływ na to ma sąsiedztwo zabudowy poprzemysłowej czy też inne cechy okolicy.

W odpowiedzi na pytanie, czy sąsiedztwo terenu poprzemysłowego ma wpływ na najbliższe otoczenie 32% respondentów odpowiedziało „tak”, 42% „nie”, a 26% „nie wiem”. Respondenci, którzy ten wpływ dostrzegają najczęściej mówili o negatywnych jego aspektach, takich jak obniżanie estetyki okolicy (fabryka „szpeci” „jest brzydka” „odstrasza”), a także gromadzeniu się tam osób z marginesu społecznego i picia alkoholu (np. „lokum buszujących meneli” „straszy i przyciąga dresiarzy”, „zbiera się tam element” itp.). Znacznie mniejsza grupa respondentów (10 osób) dostrzega także potencjał tego terenu (odpowiedzi typu: „może przyciągnąć inwestorów”, „pozwala w przyszłości stworzyć miejsca pracy”, „rozwojowy”, „duży”, „daje możliwości”, „można go ciekawie zagospodarować” itp.) Istnienie wpływu na okolicę

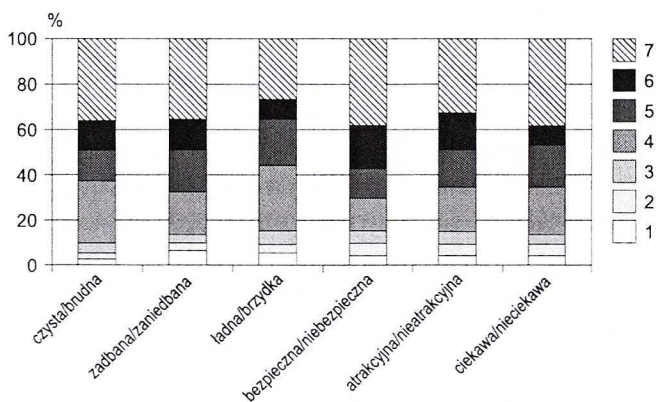
zarejestrowali głównie respondenci zamieszkali najbliżej, częściej osoby ze starszych grup wiekowych oraz zamieszkujące na badanym terenie najdłużej.

Na pytanie czy respondenci interesują się przyszłością pobliskiej zabudowy poprzemysłowej położonej przy ul. Przybyszewskiego większość badanych (61%) odpowiedziała że tak, przy czym zainteresowanie to w znacznym stopniu jest uzależnione od usytuowania miejsca zamieszkania w stosunku od terenu poprzemysłowego. Respondenci zamieszkujący bliżej (przy ulicach Kilińskiego i Przybyszewskiego) znacznie częściej wyrażali takie zainteresowanie, niż mieszkańcy terenów położonych dalej. Poziom zainteresowania przyszłością tych terenów zależy także od wieku, płci i wykształcenia respondentów. Zainteresowanie przyszłością terenu niemal dwukrotnie częściej wyrażali respondenci z wykształceniem wyższym niż poniżej średniego, częściej także osoby starsze oraz o dłuższym stażu zamieszkiwania.

W odpowiedzi na otwarte pytanie o ewentualne nowe funkcje, jakie powinny być pełnione przez teren przy ul. Przybyszewskiego największa liczba wskazań (25) obejmowała otwarte tereny zielone lub/i tereny rekreacyjne zagospodarowane jako park, miejsce wypoczynku na świeżym powietrzu, teren zielony „z ławkami” lub/i „stolikami szachowymi”. W grupie tej ponad połowa wskazań obejmowała miejsca i urządzenia przeznaczone dla dzieci, przede wszystkim place zabaw (14).

Druga co do liczebności grupa wskazań (11) obejmowała pierwotną funkcję tych terenów, czyli działalność produkcyjną. W grupie tej odnotowano odpowiedzi, takie jak „produkcja”, „przemysł”, „fabryka”, „to samo, co było kiedyś”. Tyle samo respondentów (11) wymieniło obiekty kultury, spośród których aż 7 osób muzea, a 1 teatr.

Mniejsza grupa respondentów (8) wskazała mieszkania (w tym także lofty). Tyle samo osób wymieniło funkcję handlową, czyli „sklepy”, „handel”, „galeria handlowa”, „galeria handlowo-usługowa”, „centrum handlowo-usługowe”, hotel oraz obiekty

Ryc. 3. Waloryzacja okolicy sąsiadującej z terenem poprzemysłowym położonym w kwartale ulic Przybyszewskiego – Kilińskiego – Łęczycka – Poznańska (w siedmiostopniowej skali, gdzie 1 oznacza ocenę najwyższą, a 7 – najniższą)

sportowe lub/i sportowo-rekreacyjne (np. basen, boisko, klub fitness). Według 7 osób na terenie tym powinny się znaleźć obiekty gastronomiczne różnego typu (głównie kawiarnie, restauracje i puby).

Pojedyncze osoby wymieniały funkcję rozrywkową, czyli dyskotekę, bilard, kino (5), biura (4), oraz przedszkole (2).

Wśród odpowiedzi innych znalazły się takie, jak to „miejsca pracy” (4), „wyburzyć” (2) oraz odpowiedzi negatywne np. „byle nie spalarnia śmieci” (1), „byle nie market/hipermarket” (4), „coś spokojnego/cichego” (3). Relatywnie duża grupa respondentów (18 osób) odpowiedziała, że nie wie lub/i nie interesuje jej to.

Analiza zróżnicowania przestrzennego uzyskanych odpowiedzi pozwala stwierdzić, że podobnie jak w przypadku terenu położonego przy ul. Górniczej, mieszkańcy ulic położonych najbliżej obiektu, czyli ulic Przybyszewskiego oraz Kilińskiego wskazywali głównie tereny zieleni i rekreacji. Ci, którzy mieszkali w większej odległości od terenu przemysłowego częściej wskazywali przemysł, rozrywkę, gastronomię i handel.

Na kolejne pytanie dotyczące tego, komu miałyby służyć ewentualne nowe inwestycje poczynione na badanym terenie większość respondentów wymieniła wszystkich mieszkańców miasta (43%). Co trzeci respondent uznał, że tereny te powinny służyć przede wszystkim okolicznym mieszkańcom, a co czwarty, że zarówno mieszkańcom Łodzi, jak i turystom. Zmienną, która w największym stopniu modyfikowała tę odpowiedź było wykształcenie respondentów. Im byli lepiej wykształceni tym częściej dostrzegali znaczenie ruchu turystycznego, a im mniej wykształceni tym bardziej chcieliby, aby teren ten służył okolicznym mieszkańcom oraz wszystkim łodzianom.

W odpowiedzi na pytanie o chęć bycia informowanym o ewentualnych zamierzeniach dotyczących terenu przemysłowego zlokalizowanego w sąsiedztwie, zdecydowana większość respondentów (83%) odpowiedziała, że chciałaby być informowana. Ponad 2/3 tej grupy (58% ogółu badanych) chciałaby, aby te informacje miały charakter ogólny, a znacznie mniejsza grupa (25%) chciałaby być informowana szczegółowo. Wśród respondentów, którzy chcieliby mieć takie informacje nieznacznie przeważają kobiety oraz ludzie młodszy i osoby z wyższym wykształceniem. Z analizy przestrzennego zróżnicowania odpowiedzi wynika, że mieszkańcy ulic położonych najbliżej terenu ulic Kilińskiego, Przybyszewskiego, Łęczyckiej oraz Poznańskiej nie są zainteresowani bardziej niż mieszkańcy terenów położonych dalej. Co więcej mieszkańcy najbliższej ul. Kilińskiego są zainteresowani najmniej spośród wszystkich badanych. Wynika to zapewne z ich niższego poziomu wykształcenia, które jest główną determinantą zainteresowania, ważniejszą niż miejsce zamieszkania.

Jako sposób pozyskiwania informacji o ewentualnych zamierzeniach dotyczących terenu przemysłowego zlokalizowanego w sąsiedztwie największa grupa respondentów (50 osób) wymieniła lokalne media. W grupie tej najwięcej respondentów (29) wymieniło lokalną prasę, 17 lokalną telewizję, 6 radio, a pozostali ogólnie „media” lub/i „środki masowego przekazu”.

Druga co do częstotliwości wskazań odpowiedź udzielona przez 20 osób, to ogłoszenia, plakaty, tablice informacyjne. Nieco mniej respondentów (16), za sposób informowania wymieniło ulotki i broszury dostarczane do mieszkań. Tylko 10 osób proponuje w tym celu wykorzystać nowe technologie komunikacji i otrzymywać takie informacje drogą mailową lub czerpać je ze specjalnie w tym celu utworzonych stron internetowych. Według 8 respondentów informowanie o planach działań podejmowanych w stosunku do terenów/obiektów przemysłowych powinno się odbywać listownie lub/i za pośrednictwem poczty. Tyle samo respondentów chciałoby, aby były to zebrania i/lub spotkania z mieszkańcami, na których obecni byłiby przedstawiciele władz lub inwestorzy.

Pojedynczy respondenci chcieliby takie informacje uzyskiwać w administracji osiedla lub/i spółdzielni mieszkaniowej (3 osoby) oraz telefonicznie (1 osoba).

Reasumując, badania przeprowadzone wśród mieszkańców obszarów położonych w bezpośrednim sąsiedztwie terenu przemysłowego położonego przy ul. Przybyszewskiego pokazały, że w opinii większości respondentów tereny te nie mają wpływu na sąsiadującą z nimi okolicę. Bardzo niewielka grupa, która taki wpływ dostrzega wymienia jego negatywne aspekty, związane z obniżaniem estetyki okolicy, ale także z obniżaniem poczucia bezpieczeństwa wśród okolicznych mieszkańców. Niewielka grupa respondentów dostrzega potencjał tego terenu i tkwiące w nim możliwości.

Nowe funkcje, jakie powinny być pełnione przez tereny przemysłowe w odpowiedziach mieszkańców badanego obszaru były zbliżone do odpowiedzi zarejestrowanych wśród ogółu Łódzian, różniła się jednak częstość ich występowania. Mieszkańcy ul. Przybyszewskiego najczęściej wskazywali otwarte tereny zielone lub/i tereny rekreacyjne, a w następnej kolejności działalność produkcyjną, obiekty kultury i mieszkania. Mniejsza grupa respondentów wymieniła handel, oraz różnego typu usługi.

Z analizy zróżnicowania przestrzennego uzyskanych odpowiedzi wynika, że podobnie jak w przypadku terenu położonego przy ul. Górniczej, tak i w przypadku terenu położonego przy ul. Przybyszewskiego mieszkańcy ulic położonych najbliżej obiektu, wskazywali głównie tereny zieleni i rekreacji, zaś ci, którzy mieszkali w większej odległości od terenu przemysłowego częściej wskazywali przemysł, rozrywkę, gastronomię i handel.

Badana za pomocą dyferencjału semantycznego – ocena okolicy terenu przy ul. Przybyszewskiego, jest znacznie mniej korzystna niż ocena terenu położonego przy ul. Górniczej. Mieszkańcy tej pierwszej wyrażają także znacznie niższy poziom satysfakcji lokalnej i wyższą skłonność do migracji. Z ich odpowiedzi można wywnioskować, że oprócz sąsiedztwa zdegradowanego terenu przemysłowego wpływ na to ma zły stan techniczny i niski standard znajdującej się tam substancji mieszkaniowej oraz związane z tym cechy społeczności lokalnej zamieszkującej okolicę. Relatywnie niski poziom kapitału ludzkiego w obszarach starej zabudowy Łodzi, który zidentyfikowano w badaniach empirycznych (Szafrńska 2007, 2008) sprzyja koncentracji wielu

negatywnych zjawisk społecznych (bezrobocie, patologie społeczne, przestępczość), które obniżają komfort zamieszkiwania i poczucie bezpieczeństwa. Nie bez znaczenia jest także ruch uliczny i związane z nim natężenie hałasu, które w okolicy ul. Przybyśzewskiego jest znacznie większe niż przy ul. Górniczej.

Jako potencjalnych użytkowników nowych funkcji terenów przemysłowych, mieszkańcy badanego terenu widzą przede wszystkim łodzian, w dalszej kolejności okolicznych mieszkańców, a w najmniejszym stopniu turystów.

Poziom zainteresowania planami działań rewitalizacyjnych lub/i konkretnymi działaniami podejmowanymi na sąsiadujących z ich miejscem zamieszkania terenach przemysłowych jest wysoki, zbliżony do tego, który wyrażali mieszkańcy całej Łodzi. Zainteresowanie to uzależnione było przede wszystkim od usytuowania miejsca zamieszkania w stosunku do terenu przemysłowego. Zdecydowana większość respondentów preferuje informacje o charakterze ogólnym. Za preferowany sposób informowania o zamierzeniach związanych z rewitalizacją terenów/obiektów przemysłowych największa grupa badanych wymieniła lokalne media. W dalszej kolejności wymieniano tablice ogłoszeń, tablice informacyjne, plakaty z informacjami, banery, makiety projektów, a także ulotki i broszury dostarczane do mieszkań. Mniejsza grupa chciałaby, aby były to zebrania i/lub spotkania z mieszkańcami, na których obecni byłiby przedstawiciele władz lub inwestorzy, najmniej respondentów proponuje w tym celu wykorzystać nowe technologie komunikacji i otrzymywać takie informacje drogą mailową lub czerpać je ze stron internetowych.

Analiza zależności między opiniami respondentów a ich cechami społeczno-demograficznymi pokazała, że tak jak w przypadku badań przeprowadzonych w sąsiedztwie ul. Górniczej do zmiennych, które w największym stopniu modyfikują odpowiedzi badanych należy ich wykształcenie oraz miejsce zamieszkania. W mniejszym stopniu na opinie respondentów wpływał ich wiek, status zawodowy oraz długość zamieszkiwania w badanej okolicy, zaś w najmniejszym płęć.

Podsumowanie

Celem badań było poznanie opinii mieszkańców Łodzi na temat rewitalizacji terenów przemysłowych zlokalizowanych w mieście. Badania przeprowadzone zostały z użyciem metody kwestionariuszowej wśród dwóch grup respondentów: na reprezentatywnej próbie ogółu łodzian oraz wśród mieszkańców terenów położonych w bezpośrednim sąsiedztwie wybranych obiektów przemysłowych.

Ustalone w toku badań opinie dowiodły, że zdecydowana większość mieszkańców miasta niezależnie od ich miejsca zamieszkania dostrzega potrzebę rewitalizacji terenów/obiektów przemysłowych, wyraża zainteresowanie ich przyszłością i chce być informowana o planach działań lub/i konkretnych działaniach rewitalizacyjnych podejmowanych na terenach przemysłowych. Mniej zdecydowanie mieszkańcy de-

klarują, chęć wpływu na ten proces, co może wynikać z niskiego poziomu zaufania społecznego i braku tradycji samorządności (społeczeństwa obywatelskiego), którym towarzyszy przekonanie o niewielkim wpływie na decyzje dotyczące otaczającej rzeczywistości.

Jednoznaczność wyników przeprowadzonych badań ankietowych, a także ich duża zbieżność niezależnie od tego czy dotyczyły terenów poprzemysłowych w całym mieście czy też terenów o konkretnej lokalizacji, pozwala sformułować rekomendacje dotyczące zakresu i form partycypacji społecznej w projektach rewitalizacyjnych.

Jak wynika z badań jednym z najważniejszych elementów tego procesu powinno być informowanie mieszkańców okolicznych terenów o projekcie rewitalizacji, a także o postępach prac nad jego przygotowaniem i wdrażaniem. Informacje te, jak wynika z badań nie muszą mieć charakteru szczegółowego, a ich źródłem powinny być przede wszystkim lokalne media (głównie telewizja i prasa, w mniejszym stopniu radio), tablice informacyjne, plakaty, ulotki i broszury dostarczane do mieszkań oraz spotkania informacyjne z mieszkańcami.

Niemniej ważnym elementem procesu partycypacji, jest umożliwienie okolicznym mieszkańcom wpływu na podejmowane decyzje, oczywiście w możliwym zakresie przez wysłuchanie ich pomysłów i uwag, ale przede wszystkim ich wątpliwości i obaw, które mogą prowadzić do frustracji i braku akceptacji projektu, o czym pisali m.in. Bielawska-Roepke (2008) i Lechman (2007). Badania pokazały, że swoje opinie mieszkańcy chcieliby wyrażać zarówno w formie pośredniej, głównie przez udział w referendum i badaniach ankietowych, a także podczas bezpośrednich spotkań i dyskusji organizowanych przez władze miasta lub/i inwestorów.

Coraz bardziej powszechna (także wśród decydentów) świadomość konieczności współudziału mieszkańców w podejmowaniu decyzji dotyczących przekształcania przestrzeni miejskiej napotyka jednak pewną barierę w postaci ograniczonych zasobów kapitału społecznego i relatywnie niskiego poziomu zaufania Polaków do instytucji (Czapiński 2005), będących konsekwencją braku tradycji społeczeństwa obywatelskiego w naszym kraju. Bariera ta w szczególności dotyczy mieszkańców terenów położonych w bezpośrednim otoczeniu centrum Łodzi (Szafrńska 2008)⁷, gdzie znajduje się wiele obiektów poprzemysłowych, które w najbliższych latach powinny zostać objęte planami rewitalizacji.

⁷ Badania przeprowadzone w 2007 r. (Szafrńska 2008) na terenie Łodzi pozwoliły wyodrębnić obszary o niskim poziomie kapitału ludzkiego i społecznego, którego korelatami są przede wszystkim niskie wykształcenie, wysoki poziom bezrobocia, niska aktywność społeczna. Mieszkańcy tych obszarów wykazują niski poziom partycypacji społecznej wyrażający się niską frekwencją wyborczą. Obszary te obejmują znaczną część strefy wewnętrznej miasta, która charakteryzuje się przewagą starej, przedwojennej, często zdegradowanej zabudowy oraz niskim standardem wyposażenia mieszkań. Koïncydencja tych zjawisk i ich koncentracja przestrzenna prowadzi do pogłębiania się zjawiska segregacji społeczno-przestrzennej, a w konsekwencji marginalizacji i „gettoizacji” kwartałów położonych w obrębie historycznego centrum i nasilania się w nim wielu negatywnych zjawisk dziedziczonych społecznie, takich jak bezrobocie, ubóstwo, różnego rodzaju patologie i wykluczenie społeczne.

Przeprowadzone na użytek prezentowanej pracy badania wykazały (potwierdzając szeroko opisaną w literaturze prawidłowość), że większe zainteresowanie kwestiami przekształceń przestrzeni miejskiej (w tym jej rewitalizacji) wyrażają członkowie społeczności o wyższym poziomie wykształcenia i większej aktywności społecznej, a przecież nie tylko oni są adresatami (i potencjalnymi beneficjentami) tych projektów. Kapitał społeczny, czyli umiejętność współpracy międzyludzkiej w obrębie grup i organizacji, poczucie odpowiedzialności, zainteresowanie sprawami ogółu oraz gotowość do współpracy w realizacji wspólnych interesów, nie jest atrybutem poszczególnych obywateli ale jest zjawiskiem kulturowym i ma charakter dobra publicznego budowanego w długim horyzoncie czasu (Czapiński 2005). Jeżeli zatem oczekuje się pełnej i świadomej partycypacji w procesie rewitalizacyjnym społeczności lokalnych, które są zagrożone wykluczeniem społecznym (lub już wykluczone) należy przede wszystkim skupić się na działaniach mających na celu aktywizację tych społeczności, ich edukację oraz podnoszenie poziomu ich świadomości. Wymaga to znacznie większego nakładu sił i środków na ten cel niż w krajach tzw. starej demokracji, gdzie tradycje społeczeństwa obywatelskiego i wysoki poziom zaufania zarówno interpersonalnego, jak i zaufania do instytucji publicznych pozwala na bardziej świadomy udział mieszkańców w procesie przekształcania przestrzeni miejskiej.

Przeprowadzone badania oczywiście nie wyczerpują kwestii partycypacji społecznej w procesie rewitalizacji terenów przemysłowych, ale mogą stanowić wkład w dyskusję dotyczącą podmiotowości mieszkańców w dokonywanym procesie przemian terenów zurbanizowanych.

Literatura

- Bielawska-Roepke P., 2008, *Podejście zintegrowane i partycypacja w rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich*, [w:] *Zmieniając miasto. Wokół teorii i praktyki rewitalizacji*. Wyd. Economicus, Poznań.
- Babbie E., 2005, *Badania społeczne w praktyce*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Carter A 2000, *Strategy and Partnership in Urban Regeneration*, [w:] *Urban Regeneration, a Handbook*, P. Roberts, H. Sykes (red.). Sage Publications.
- Coleman J., 1988, *Social Capital in the Creation of Human Capital*. The American Journal of Sociology, t. 94.
- Czapiński J., 2005, *Diagnoza społeczna*, Wyd. Vizja Press&IT.
- Frankfort-Nachmias Ch., Nachmias D., 2001, *Metody badawcze w naukach społecznych*. Zysk i S-ka, Poznań.
- Frykowski M., 2005, *Zaufanie społeczne mieszkańców Łodzi*. UŁ, Łódź.
- Fukuyama F., 1997, *Zaufanie, kapitał społeczny a droga do dobrobytu*. PWN, Warszawa.
- J. Hausner (red.), 1999, *Komunikacja i partycypacja społeczna*, Kraków.
- Herbst M. (red.), 2007, *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*, Wyd. Naukowe „Scholar”, Warszawa.

- Kaczmarek S., 2001, *Rewitalizacja terenów poprzemysłowych: nowy wymiar w rozwoju miast*. Wyd. UŁ, Łódź.
- Kubiak A., Przybyłowska I., Rostocki W., 1992, *Spoleczna przestrzeń wywiadu kwestionariuszowego*, [w:] *Analizy i próby technik badawczych w socjologii*, Z. Gostkowski, (red.). t. IX, IfiS, PAN, Warszawa.
- Kubiak A., Przybyłowska I., Rostocki W., 1997, *Badania ankietowe*. Encyklopedia socjologii, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Lechman G., 2007, *Aspekty społeczno-ekonomiczne w procesach rewitalizacji*, [w:] *Rewitalizacja miast w Polsce*, op. cit.
- Lorens P., 2007, *Rewitalizacja urbanistyczna wobec współczesnych przemian społecznych, ekonomicznych i kulturowych*, [w:] *Rewitalizacja miast w Polsce. Pierwsze doświadczenia*, P. Lorens (red.). Wyd. Urbanista, Warszawa.
- Putnam R., 1995, *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*. Znak, Kraków.
- Sanoff H., 2000, *Community Participation. Methods in Design and Planning*. John Wiley & Sons.
- Szafrńska E., 2007, *Mieszkańcy z wyższym wykształceniem w przestrzeni Łodzi*. Acta Universitatis Lodzensis, Folia Geographica Socio-Oeconomica 8, UŁ.
- Szafrńska E., 2008, *Kapitał ludzki i społeczny w przestrzeni miasta. Przykład Łodzi*, [w:] *Mechanizmy i uwarunkowania budowania konkurencyjności miast*, J. Słodczyk, E. Szafranek (red.). Uniwersytet Opolski, Opole.
- Szafrńska E., Kaczmarek J., 2007, *Percepcja przestrzeni – pomiędzy prawdą a autentycznością*, [w:] *Percepcja współczesnej przestrzeni miejskiej*, M. Madurowicz (red.). UW, Warszawa.
- Sztabiński F., 2003, *Logika badacza i logika respondenta. Problem adekwatności narzędzia badawczego*. „ASK Społeczeństwo, Badania, Metody”, nr 12.